

СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ FORMATION OF STUDENTS' VALUE AND MEANINGFUL SPHERE

В статті представлено опис результатів теоретичного обґрунтування ціннісно-сислової сфери особистості. Аргументовано доцільність вивчення ціннісно-сислової сфери студентів закладу вищої освіти. На основі аналізу наукової літератури – монографії, дисертацій та наукових праць дослідників розглянуто феномен «ціннісно-сислова сфера» особистості.

Студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-сислових структур свідомості особистості та характеризується як завершальний етап підготовки до вступу у самостійну професійну діяльність.

Здійснено дослідження системи ціннісних орієнтацій студентів (термінальних та інструментальних цінностей) з використанням методики М. Рокіча «Ціннісні орієнтації». У результаті проведеного анкетування констатуємо, що в ієрархії термінальних цінностей більшість студентів поставили на вищій позиції: здоров'я, свобода, пізнання, активне діяльне життя, впевненість у собі, наявність хороших і вірних друзів. У системі інструментальних цінностей студентів вищі ранги займають відповідальність, незалежність, чесність, самоконтроль, сміливість у відстоюванні власних думок, освіченість.

Акцентовано, що становлення ціннісно-сислової сфери відбувається у площині зростання студента і як особистості, і як фахівця. Притаманні студентам цінності та смисли виступають важливими конструктами для формування особистості та можуть зазнати змін.

У статті розкривається питання ціннісної складової формування особистості в освітньому просторі. Наголошено, що важливими чинниками формування цінностей у закладі вищої освіти виступають освітнє середовище (освітні програми, професійні дисципліни) та освітній процес (зміст, організація) спрямований на їх формування.

Ціннісно-сислова сфера особистості реалізується через цінності та смисли. Цінності впливають на ставлення особистості, регулюють поведінку та орієнтують в навколишній дійсності. Смисли спонукають особистість до дії, беруть участь у формуванні особистості.

Ключові слова: цінності, ціннісно-сислова сфера, студент, майбутні фахівці, заклад вищої освіти.

The article presents a description of the results of the theoretical substantiation of the personality's value and conceptual sphere. The expediency of studying the value and conceptual sphere of students of a higher education institution is argued. Based on the analysis of scientific literature, namely monographs, dissertations and scientific works of researchers, the phenomenon of the "value and conceptual sphere" of the individual is considered.

A student age is optimal for the development of value and conceptual structures of the individual's consciousness and is characterized as the final stage of preparation for transition to independent professional activity.

A study of the system of value orientations of students (terminal and instrumental values) was carried out using the methodology The Values Orientation by M. Rokich. As a result of the survey, we found that in the hierarchy of terminal values, the majority of students ranked the following: health, freedom, knowledge, active life style, self-confidence, and presence of good and faithful friends. In the system of instrumental values of students, the highest ranks are occupied by responsibility, independence, honesty, self-control, courage in defending one's opinions, education.

It is emphasized that the formation of the value and conceptual sphere takes place in the context of the student's growth both as an individual and as a specialist. Values and concepts inherent in students are important constructs for the formation of personality and can undergo changes.

The article reveals the issue of the value component of personality formation in the educational space. It is emphasized that the educational environment (educational programs, professional disciplines) and the educational process (content, organization) aimed at their formation are important factors in the formation of values in a higher education institution.

The value and conceptual sphere of the individual is realized through values and concepts. Values influence the attitude of the individual, regulate behavior and orientate in the surrounding reality. Concepts encourage a person to act, take part in the formation of a person.

Key words: values, value and conceptual sphere, student, future professionals, higher education institution.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.25>

Кондратюк С.М.

к. психол. н., доцент,
завідувач кафедри психології
та соціальної роботи

ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний
університет «Україна» Хмельницький
інститут соціальних технологій

Вступ. Розвиток цінностей у студентів відбувається у процесі соціалізації. Сучасні цінності виступають проблемою формування світогляду як окремого індивіда, так і малої або великої соціальної групи, колективу, нації. Цінності студента виступають ознакою рівня особистісного зростання. Важливо, щоб майбутній фахівець відносився до результатів своєї діяльності як до цінності. Ще будучи студентом формується індивідуальний характер, впродовж освітнього процесу у закладі вищої освіти. Зокрема, важливими чинниками формування цінностей у закладі вищої освіти виступають освітнє середовище (освітні програми, про-

фесійні дисципліни) та освітній процес (зміст, організація) спрямований на їх формування. Варто орієнтуватися на самостійне прийняття рішення у певній ситуації опираючись на життєвий потенціал щодо здійснення майбутньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема цінностей завжди приваблювала дослідників та досліджувалась у аксіологічному, культурологічному, соціологічному, педагогічному, філософському та психологічному напрямках. Дослідження, які спрямовані на вивчення ціннісно-сислової сфери особистості здійснюються в україн-

ській та зарубіжній психології, не втрачають актуальності і сьогодні. Відображенні різні аспекти ціннісно-сміслової сфери особистості у монографіях, дисертаціях та наукових працях дослідників: Т. Антоненко, Б. Братусь, С. Бубнова, Н. Бондар, Ж. Вірна, О. Винославська, П. Гривська, О. Заболотна, З. Карпенко, Д. Леонтьєв, О. Москаленко, Д. Тілман, М. Рокич, Д. Узнадзе, Е. Холл, А. Фурман, М. Яницький та ін.

В контексті нашого дослідження, П. Сорокін та Т. Парсонс розглядають цінність як продукт соціальної взаємодії особистості. Зауважують, що «особистість – як є суб'єктом взаємодії; суспільство – яке є сукупністю взаємодіючих індивідів; культура – яка виступає сукупністю цінностей. При цьому: жоден із цієї тріади не може існувати без двох інших» [10, с. 218].

Дослідник цінностей М. Рокич розуміє цінність як: «стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування є найкращими з особистої чи соціальної точки зору, ніж протилежний або зворотний їм спосіб поведінки, або кінцева мета існування» [14, с.15].

Б. Братусь розглядає смислову сферу як сукупність смислів та їх зв'язків, що народжуються в процесі окремих ситуацій, актів поведінки людини. Смислова сфера, має складну ієрархію, де на першому (нульовому) рівні існують ситуативні смисли, що породжені конкретною ситуацією; другий рівень становлять егоцентричні смисли людини, що несуть особистісну вигоду, престижність тощо (відповідно, інші розглядаються крізь призму «потрібності/непотрібності»); третій рівень – групоцентричний – пов'язаний з референтною групою особистості, її місця в ній; останній – просоціальний – рівень складають загальнолюдські, моральні смисли [3, с. 94].

Варто звернути увагу на дослідження С. Моткова [6, С.106], який констатує, що цінності виступають орієнтиром особистості в мінливому світі, смисли – визначають мету існування. Для якісної психологічної допомоги людині в проблемі нормалізації життя та адаптації, потрібне широке та глибоке розуміння самого феномену, місця в структурі особистості та функціональних особливостях ціннісно-сміслової сфери.

Студентський вік, є сензитивним періодом для інтенсивного розвитку та формування багатьох якостей особистості, таких як: індивідуальної системи ціннісних орієнтацій, професійних якостей, громадянських, світоглядних рис; професійних здібностей, розвитку їх творчого потенціалу; інтелекту та рис характеру майбутнього фахівця [9, с. 88].

Становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців відбувається у взаємозв'язку важливих її особливостей: характерис-

тик самої ціннісно-сміслової сфери та сутнісних особливостей професії.

Т. Антоненко [1, С. 25] зауважує, що вивчаючи процес становлення цінностей і смислів особистості, необхідно враховувати місце (соціокультурний простір), час (історикокультурний період) і образ людини, яка є носієм цінностей і смислів певного простору і часу. Також варто пам'ятати, що у будь-які історичні періоди, у будь-якому місці важливим є наявність вищих людських цінностей, які визначають духовний рівень розвитку людства.

Ю. Ящишина, Є. Мироненко [13, С. 212] приділили увагу системам ціннісно-сміслових орієнтацій, що формується до початку професійної діяльності. Період навчання у вищому навчальному закладі співпадає з періодом особистісної зрілості, особистісним вибором та ваганнями, які у сучасних умовах підсилюються соціально-економічною нестабільністю, підвищеною стресогенністю та іншими наслідками кризового періоду. Це період інтенсивного розвитку ціннісно-сміслових орієнтацій як найвищого психологічного механізму розвитку особистості, який пов'язаний з особистісним та професійним самовизначенням, пошуком власної значимості та шляхів самореалізації. Саме у цей час активного особистісного розвитку, набуття зрілості студентська молодь потребує зовнішньої підтримки та морально-психологічних орієнтирів. Тому оптимальними умовами розвитку ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх фахівців з управління виступає спеціально організована побудова навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти, спрямована на розвиток ціннісно-сміслових складових особистості.

Наголосимо, що у Законі України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та інших документах зазначено важливість формування у молоді моральної життєвої мотивації, активної позиції громадянина, що зосереджує увагу підготовки у закладах вищої освіти компетентних професіоналів із сформованою системою цінностей.

В системі освіти зміни ціннісних орієнтацій залежить від відповідної роботи з молодим поколінням. В законі «Про освіту» визначена мета освіти наступним чином: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого,

культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [7].

Відповідно до Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, «перехід до сталого розвитку – це процес зміни ціннісних орієнтацій багатьох людей. Визнаними міжнародними фундаментальними цінностями розвитку є свобода, рівність, солідарність, толерантність, повага до природи, спільна відповідальність. Національні цілі сталого розвитку базуються на політичних, економічних, соціальних, екологічних, моральних і культурних цінностях, властивих українському суспільству» [8, с. 6].

В. Дем'янюк [5, С. 26] акцентує увагу на формуванні ціннісно-сміслової сфери особистості засобами вищої освіти (тобто шляхом вивчення відповідних дисциплін навчального плану та участі у продуманих та системно організованих заходах поза навчальним процесом) відбувається через раціональне засвоєння науково представлені системи знань та емоційне переживання різноманітних життєвих ситуацій, що пропонуються в межах позааурочних заходів. Отож заклад вищої освіти покликаний створити специфічне середовище, що має забезпечувати передумови усвідомлення студентом власної суб'єктності та відповідного потенціалу щодо участі соціокультурних процесах.

У площині виховного аспекту, Ю. Блудова [2, С. 118] зазначає, що виховання високomorальної, духовно розвиненої і фізично здорової особистості – громадянина і патріота України, який здатен до високоякісної професійної діяльності та відповідальності за прийняті рішення, – виховна робота у ЗВО має бути спрямована на формування у студентів: 1) високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй державі, готовності до виконання громадянського обов'язку і конституційних обов'язків (патріотичне виховання); 2) гуманності, свідомої дисципліни та культури поведінки, сумлінності, працьовитості (моральне виховання); 3) здатності оцінювати життя за законами краси, розуміння значущості естетичних аспектів у праці, розвиненості естетичного почуття особистості, здатності проявляти естетичне переживання, формувати естетичний ідеал як соціально обумовлене уявлення про красу, суспільство, людину, мистецтві, потреби вносити красу в життя, побут, працю (естетичне виховання). Ґрунтуючись на положенні про залежність структури системи педагогічних засобів від структури об'єкта і предмета педагогіки, автор пропонує засоби виховання класифікувати таким чином: 1) засоби формування соціальних взаємин, що визначають громадянськість; 2) засоби формування відносин моральності; 3) засоби фор-

мування відносин, пов'язаних з естетичною культурою; 4) засоби формування відносин, що становлять різні сторони фізичної культури особистості [2, С. 118].

Цінними є розглянуті Н. Булатевич [4, С. 179-180] ідеї андрагогіки, які є продуктивними у сучасній моделі освіти, оскільки: студент відіграє визначальну роль в процесі свого навчання і у визначенні траєкторії цього процесу. Викладач підтримує розвиток від залежності до самоуправління, допомагає організувати самостійну роботу, яка є пріоритетною порівняно з іншими видами діяльності; досвід учасника навчального процесу, отриманий в процесі залучення до активних форм роботи, є джерелом навчання; готовність навчатися визначається внутрішньою мотивацією до навчання. Викладач створює сприятливі умови для навчання, враховуючи в навчальних програмах індивідуальні, конкретні цілі навчання кожного; педагогічна модель викладання передбачає набуття знань на майбутнє, часто без конкретного зв'язку з практичною діяльністю, тоді як андрагогічна модель орієнтована на навички, які можна застосовувати в теперішньому; андрагогічна модель представляє процес навчання як спільну діяльність студента та викладача на всіх етапах навчання, на відміну від педагогічної моделі, де спільна діяльність носить більш поверховий характер [4].

Відомим є той факт, що М. Рокич розглядав систему цінностей як укорінену впорядковану сукупність переконань, що стосуються переважних стилів поведінки або кінцевих станів існування відповідно до континууму відносної важливості [14, с. 27].

З метою вивчення системи ціннісних орієнтацій студентів (термінальних та інструментальних цінностей) здійснили дослідження з використанням методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації». Автор до термінальних цінностей відносить внутрішні переконання особистості про цілі та кінцеві стани, до яких вона прагне, до інструментальних зараховує поведінкові стилі опанування термінальних цінностей. Методика ґрунтується на прийомі прямого ранжирування термінальних (цінностей-цілей) та інструментальних цінностей (цінностей-засобів).

Проведене дослідження свідчить, що в ієрархії термінальних цінностей більшість студентів поставили на вищі позиції: здоров'я, свобода, пізнання, активне діяльне життя, впевненість у собі, наявність хороших і вірних друзів. У системі інструментальних цінностей студентів вищі ранги займають відповідальність, незалежність, чесність, самоконтроль, сміливість у відстоюванні власних думок, освіченість.

Підсумовуючи емпіричні результати методики, припустимо, що на вибір цінностей мав

вплив активного включення молодого покоління у суспільно-політичні події в Україні. Студенти усвідомлюють, що значимо на сьогодні, розвиток громадянської самосвідомості і готовності стати на захист Батьківщини для формування фахівця – соціально активне життя, важливе пізнання, сміливість у відстоюванні власних думок, освіченість, для зміни у суспільстві.

У спектрі професійного аспекту становлення ціннісно-сміслової сфери відбувається у площині зростання студента і як особистості, і як фахівця. Результатом професійної освіти з позицій компетентісного підходу є сукупність компетенцій, яких набуває студент у процесі навчання і які є результатом його власних зусиль. Професійна компетентність бакалаврів спеціальності «Психологія» у своїй загальній складовій заснована на цінностях, які представлені в загальній та спеціальній складовій стандарту та в результатах навчання. Розглянемо, які цінності представлені у стандарті підготовки бакалавра психології [11].

ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;

ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

СК11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку

Вважаємо, що під час навчання у закладі вищої освіти актуально формувати свідому, суспільно активну особистість, здатну до саморозвитку і самореалізації, пошуку та прийняття осмислених професійних рішень.

Важливим для нашого дослідження є «формування особистості не тільки з високим рівнем інтелектуального розвитку, але й високодуховним, морально зрілим, соціально активним, творчим потенціалом» переконані як науковці, так і практики позашкільної освіти [12, с. 44–45]. Поділяємо переконання, що задля системного розвитку позашкільної освітньої галузі важливо реалізовувати ключові цільові та організаційно-педагогічні пріоритети, серед яких виділяються: «розширення навчально-виховної тематики, спрямованої на формування активного життєвого самовизначення зростаючої особистості, її здат-

ностей до побудови власної життєвої траєкторії розвитку і становлення як громадянина й патріота завдяки трансляції основних ідей та цінностей європейського суспільства як необхідного елемента європейської інтеграції; розроблення технологій формування у зростаючої особистості ціннісних орієнтацій і вмій, потрібних для життєдіяльності в сучасному європейському співтоваристві на основі широкого впровадження нових інтерактивних форм і методів навчання, сучасних інформаційних та комунікаційних технологій» [12, с. 24–25].

Висновки. Показники ціннісно-сміслової сфери особистості впливають на всі сфери життя, здійснюють кількісні та якісні зміни показників як особистісної так і соціальної сфер особистості. Навчально-виховний процес варто орієнтувати на формування демократичних цінностей та розвивати професійні орієнтації майбутніх фахівців. Важливо на етапі навчання студентів застосовувати програму психологічного супроводу становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців. Значущими компонентами побудови ціннісно-сміслової сфери виступає система особистісних цінностей, ціннісні орієнтації, особистісні смисли.

Від розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості залежить її майбутнє, психологічна готовність до виконання своїх професійних обов'язків. У професійному становленні майбутніх фахівців важливо приділяти особливу увагу усвідомленню власних ціннісних та професійно-ціннісних особливостей, розвитку життєвих та професійних ціннісних орієнтацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко Т. Л. Ціннісно-сміслова сфера особистості – фундаментальна основа її духовної безпеки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 3 (78). 2017. С. 25–33
2. Блудова Ю. О. Виховання здобувачів освіти на основі базових національних цінностей як методологічної бази сучасної освітньої концепції з во. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції*: матер. Міжнар. наук.-метод. конф. (Суми, 29–30 травня 2020 р.) / ред. колегія : В. М. Завгородня, А. М. Куліш, та ін. Суми : Сумський державний університет, 2020. С.117–118.
3. Братусь Б. С. Аномальная личность. М. : Мысль, 1988. 308 с.
4. Булатевич Н. М. Андрагогічна модель викладання психології в сучасному класичному університеті. *Класичний університет в контексті викликів епохи (Classic University in the Context of Challenges of the Epoch)* : матеріали укр.-польськ. наук. конф. (м. Київ, 22–23 вересня 2016 року). К, 2016. С. 179–180.
5. Дем'янюк В. В. Професійно-ціннісна підготовка як практичний засіб формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. Випуск № 14. 2018. С. 23–28

6. Мотков С. О. Ціннісно-смыслова сфера особистості: роль, структура та функції. *Психологічний часопис*. 2018. № 10. С. 105–128. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2018_10_9
7. Про освіту: Закон України 5 вересня 2017 року № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: Проект Закону України від 07.08.2018 № 9016 / Інформаційно-правова і комунікаційна Платформа LIGA:ZAKON «Законодавство України». URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html
9. Руснак І. С., Іванчук М. Г. Педагогіка і психологія вищої школи: Навч.-метод. посіб. Чернівці: Рута, 2008. 176 с.
10. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики права и общественных отношений. Санкт-Петербург: РХГИ. 2000. 1055 с.
11. Стандарт вищої освіти України рівень вищої освіти перший (бакалаврський) ступінь вищої освіти бакалавр галузь знань 053 «Психологія» спеціальність 053 «Психологія». Видання офіційне. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. 15с.
12. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: монографія / за ред. В. В. Мачуського. Київ: Задруга, 2017. 220 с.
13. Ящишина Ю. М., Мироненко Є. В. Особливості розвитку ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх управлінців. *Научный вестник ДГМА*. 2017. № 1 (22Е). С. 211–221. URL: [http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/science_vesnik/%E2%84%961\(22%D0%95\)_2017/article/32.pdf](http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/science_vesnik/%E2%84%961(22%D0%95)_2017/article/32.pdf)
14. Rokeach M. The Nature of Human Values. New York : Free Press, 1973. 438 p.